№ 5 Յունվարի 15 (27) 1881 Յունվարի 15 (27) № 5

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ. կէս տարվանը 6 ռուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Բաժանորդագրութեան դիմում են այս հասցէի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

„ՄՇԱԿ"

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թուին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն գիրքով և նոյն պրօգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետևեալ օրերից)։

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ։

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 ռուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 ռուբլ։

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայոց խնդիր։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Ախալցխայից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ «Голосъ» լրագրի թղթակցութիւնը։ Թիւրքիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։— Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Դաւիթ բէկ։

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

Երբ մի քանի ամիս սրանից առաջ Գլադստօն-Գրենվիլլի անգլիական մինիստրութիւնը նորից յարուցեց երեք խնդիրներ միասին, այն է Չերնոգորիայի, Յունաստանի և Հայաստանի խնդիրները, ամենքը հաւատացած էին որ այդ խնդիրները միաժամանակ պէտք է վճռվեն։

Բայց այդպէս չեղաւ։ Չերնոգորիայի խնդիրը, թէև մեծ դժուարութիւններով, վճռվեցաւ, բայց յունաց սահմանների խնդիրը և Թիւրքաց Հայաստանի մէջ ռէֆորմներ մտցնելու հարցը մնացին անվճիռ։

Մի կողմից Յունաստանի սահմանները որոշելու համար եւրոպական մի քանի պետութիւններ առաջարկում են այժմ միջնորդ դատարան ընտրել, միւս կողմից ինքն Յունաստանը անընդհատ զինաւորվում է և պատրաստվում է, եթէ հարկը պահանջի, պաշտպանել իր իրաւունքները զէնքի օգնութեամբ։ Անկասկած յունաց խնդիրը հերթի վրա է, բայց յունաց խնդրից յետոյ, տարակոյս չը կայ, հերթական խնդիրը լինելու է հայոց խնդիրը։

Դեռ պատերազմը վերջանալուն պէս Ռուսաստանը Սան-Ստէֆանօի դաշնագրով պահանջեց Թիւրքիայից մտցնել վերանորոգութիւններ հայերով բնակված երկիրներում և ապահովացնել քրիստոնեայ ազգաբնակութիւնը քիւրդերի և չէրքեզների դէմ։ Նոյնը պահանջեց և Բերլինի դաշնագիրը, աւելացնելով որ Թիւրքիան անյապաղ պէտք է մտցնի այդ վերանորոգութիւնները և պարբերական կերպով հաշիւ տայ այդ ռէֆորմների իրագործման մասին Եւրոպային, որ իր համար իրաւունք էր պահել վերահսկել Հայաստանում մտցնվելու բարենորոգումների իրագործման վրա։

Բայց տարիներ անցան տարիների ետևից,— և Թիւրքիան մինչև այժմ ոչինչ չը կատարեց, ոչ մի վերանորոգութիւն չիրագործեց։ Իսկ բարբարոսութիւնները Թիւրքաց Հայաստանում, ինչպէս հաղորդում են թէ մեզ և թէ ռուսաց „Голосъ" լրագրին, շարունակվում են։ Հայերի դրութիւնը աւելի և աւելի անտանելի է դառնում։

Մենք ասեցինք որ անտարակոյս հայոց խնդիրը յունաց խնդրից յետոյ հերթական հարց կը լինի։ Բայց ե՞րբ կը լինի դա, մի քանի ամսից, կամ մի քանի տարուց յետոյ,— այդ դժուար է նախագուշակել։

Իսկ մինչև այդ ժամանակ հայոց մամուլը չը պէտք է քնած լինի։ Նա պէտք է ամեն ջանք գործ դնի խղճմտաբար կերպով մշակելու այդ խնդիրը և նրա համար հաստատ հող պատրաստելու։

Այդ կը լինի և մեր պարտաւորութիւնը ներկայ 1881 թւի ընթացքում։ Մենք կը մշակենք այդ խնդիրը այլ և այլ յօդուածներով, բացատրելով թէ ինչ են

ԴԱՒԻԹ ԲԷԿ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

(1722—1728)

—

Թ.

Կէսօր էր արդէն։ Խանի վրանի առջևի հրապարակի վրա, դէպի աջ կողմը, կարգով շարված էին երկու հարիւր զինված ձիաւորներ խանի հեծելախմբից, հրացանները պատրաստ ձեռներին բռնած։ Նրանց հանդէպ, դէպի վրանի ձախ կողմը, նոյնպէս կարգով շարված էին երկու հարիւր հայ ձիաւորներ, նոյնպէս հրացանները ձեռքներին պատրաստ բռնած։ Հայ և պարսիկ ձիաւորների մէջտեղը թողված էր փողոցի նման մի երկայն տարածութիւն, որտեղից պիտի անցնէր Թորոս իշխանը։ Այդ փողոցի ծայրից յայտնվեցաւ նա։ «Ալլահ»... գոռացին բոլոր ձիաւորները մի քանի անգամ և օդը թնդաց բազմաթիւ ձայների որոտմունքից։ Իշխանը նստած էր մի գեղեցիկ, սպիտակ նժոյգի վրա, որի ամբողջ ասպազէնը զարդարած էր արծաթով։ Նա մի հսկայատիպ մարդ էր, այրական խրոխտ դէմքով և առիւծի հրացայտ աչքերով։ Նրա առջևից տարվում էին իշխանի բերած «փիշքէշները», որ պիտի ընծայէր խանին։ Եօթն հոգի մինը միւսի ետևից, գլխների վրա դրած, տանում էին եօթն պղնձէ սինիներ, որ ծածկված էին քիրմանի թանգագին շալերով և իրանց մէջ կրում էին զանազան հագուստներ և ծանրագին իրեղէններ։ Նրանց ետևից, սանձերից բռնած, տանում էին երեք գեղեցիկ նժոյգներ, որոց թամքը, սանձը և բոլոր պարագայքը զարդարած էին արծաթով։ Նժոյգները նոյնպէս ծածկված էին քիրմանի շալերով։ Այդ «փիշքէշների» ետևից գալիս էր ինքը իշխանը, շրջապատած իր թիկնապահներով։ Բոլոր մահմեդականները մի առանձին նախանձոտ կատաղութեամբ դիտում էին հայ իշխանի փառքը և մեծութիւնը։ Նրա կշտից քարշ էր ընկած երկայն, կեռ թուրը, որի երախակալը զարդարած էր թանգագին ակներով, իսկ գօտիի մէջ խրած էին մի զոյգ ատրճանակներ, արծաթով պատած կոթերով։ Նա թէև քառասուն և հինգ տարեկան կը լինէր, բայց երիտասարդի բոլորովին թարմ դէմք ունէր, բաւական գեղեցիկ և կանոնաւոր գծագրութեամբ։ Կարճ կտրած մօրուքի և գլխի գանգրահեր մազերի մէջ դեռ ոչ մէկը չէր սպիտակել, չը նայելով, որ այդ մարդը իր կեանքում խիստ սակաւ րոպէներ ազատ էր մնացել մաշող վշտերից։

Երբ իշխանը մօտեցաւ խանի վրանին, տասն քայլ հեռաւորութեան վրա ձիուց ցած իջաւ, այդ ժամանակ խանը դուրս եկաւ վրանից, դիմաւորեց նրան, և ձեռքիցը բռնելով, բերեց չադրի այն մասը, որ յատկապէս պատրաստված էր պատուաւոր հիւրին ընդունելու համար։ Իշխանի թիկնապահները, որ թւով քսան և հինգ հոգի էին, բոլորը ամեհի և քաջ երիտասարդներ, ձեռքները իրանց սրերի վրա դրած, կանգնեցին վրանի մուտքի այն կողմում, որ կողմը նստած էր իրանց տէրը։ Նրանց հանդէպ կանգնած էին խանի ֆէրրաշները, և անընկերասէր կերպով նայում էին կոպիտ սիւնեցի հայերի երեսին։

—Բարով եկաք, հազար բարով, ձեր իւրաքանչիւր քայլը ինձ համար մեծ շնորհ եմ համարում, ասաց խանը իր երկրի քաղաքավարութեան սովորական ձևով։

—Ինձ բերեց ձեր սպասին, իբրև մի ուխտաւոր, ձեր շնորհալի դէմքի լոյսը տեսնելու ցանկութիւնը։ Ես ինձ բաղդաւոր եմ համարում, որ վայելում եմ ձեր շնորհը և բարեսրտութիւնը, և յուսով եմ, որ միշտ անխախտ կը պահպանվեն մեր բարեկամական կապերը, որպէս եղել են միշտ։

Այսպէս երկար, երկու տարբեր և թշնամական ցեղերի պետերը, մինը միւսին յայտնի կերպով շողոքորթելով, թափում էին միմեանց առջև իրանց բարեկամական ջերմ զգացմունքը և սէրը։ Այդ միջոցին իշխանի ծառաները «փիշքէշները» ներս բերեցին։ Եօթն պղնձէ սինիներ շարվեցան խանի առջև։ Երբ նրանց վրայից վեր առեցին քիրմանի շալի ծածկոցները, խանի աչքերը կատարելապէս շլացան։ Այդ թանգագին իրեղէնները թէև մէլիք Վրթանէսի գանձի չափ չէին լինի, բայց դարձեալ մեծ հարստութիւն դիզված էր սինիների վրա։ Մէկի վրա կիտված էին ոսկի դրամներ, միւսի վրա՝ արծաթի դրամներ, երրորդի վրա՝ արծաթով զարդարած ընտիր զէնքեր՝ դաշոյն, ատրճանակ, ղարաբինայ, վառօդի և գնդակի ամաններ և այլն. չորրորդի վրա՝ արծաթից շինված և ոսկէջրած անօթներ՝ թասեր, կուլաներ, ղէյլանի և չիբուխի գլուխներ և այլն. հինգերորդի վրա՝ գեղեցիկ չինէական ամաններ, վեցերորդի և եօթներորդի վրա՝ զանազան տեսակ նուրբ մետաքսեղէն և շալեղէն գործուածներ հարեմի կանանց հագուստի համար։

—Ի՞նչ նեղութիւն էք քաշել, խօսեց խանը այդ բոլորը տեսնելուց յետոյ,—դուք ինձ չափազանց ամաչացնում էք ձեր առատաձեռնութեամբ. ես, իրաւն ասեմ, չը գիտեմ, թէ ինչով կարող եմ դուրս գալ ձեր պարտաւորութիւնից։

—Այդ բոլորը ոչինչ նշանակութիւն չունի ձեր բարեսրտութեան առջև, պատասխանեց իշխանը ուրախ ժպիտով,—ես դերվիշի *) նման ձեզ համար մի հատիկ մեխակ եմ բերել և աւելի ոչինչ։

Այդ միջոցին կանգնեցրին վրանի առջև իշխանի բերած երեք ազնիւ նժոյգները իրանց գեղեցիկ ասպազէնով։

—Փա՛հ....փա՛հ....փա՛հ....մաշալլա....բացականչեց խանը հիացմունքով,—դրանք, երևի, ձեր սեպհական երամակիցն են, եթէ ոչ, Սիւնեաց ամբողջ նահանգում այս տեսակ ձիաներ չը կան։

—Այո՛, իմ սեպհական երամակիցն են, պատասխանեց իշխանը և հրամայեց ձիապաններին, որ շուռ տան նժոյգները, որպէս զի խանը տեսնէ նրանց ձախ ոտի ազդրի վրա իր դրօշմը, որ էր հայոց Թ տառը։

«Փիշքէշի» ձիան ատամներին չեն նայում, ասում է հասարակաց առածը, բայց խանը կամենում էր տեղեկանալ նժոյգների տոհմը, ծագումը, կարծես, փողը նաղդ էր տուել. և այդ աւելի վրդովեցնում էր իշխանին, թէև նա ամեն կերպով աշխատում էր ծածկել իր խռովութիւնը։

—Շնորհակալ եմ, շատ շնորհակալ եմ, ասաց խանը ծանրութեամբ,—ես վաղուց գիտէի, որ դուք շատ լաւ մարդ էք, իսկ այժմ ուրախ եմ, որ ես սխալված չեմ եղել իմ կարծիքի մէջ։

Այնուհետև նա հրամայեց իր ախոռապետին, որ նժոյգները տանել տայ և խառնէ իր ձիաների երամակի հետ, իսկ սանդուխտարին (գանձապահին) հրամայեց, որ սինիների մէջ բերված ընծաները տանէ իր սանդուխանան (գանձարանը)։

Այդ միջոցին խանի գեղեցիկ հագնված մանկլաւիկները չինէական նախշուն գաւաթների մէջ մատուցին շարբէթ, պատրաստած Բաշտի լիմոնի ջրից, որի մէջ լողում էին սառուցի մանր կտորտանք։ Զովացուցիչ ըմպելին մի քանի անգամ արվեցաւ, ընդմիջվելով Շիրազի անուշահոտ

---

*) Մեխակը կամ կանաչ տերևը դերվիշների ամենամեծ ընծան է.

33856

ՊԵՏ ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР

Թիւրքաց հայերի պէտքերը, ինչքան թւով են քրիստոնեաները Հայաստանում մահմետականների հետ համեմատելով, ինչքան թւով են հայերը Թիւրքաց Հայաստանում,—քրիստոնեայ լինեն նրանք թէ մահմետական,—համեմատելով հայաստանցի այլ ցեղերի հետ, վերջապէս որոնք են այն սահմանները Հայաստանում, ուր պէտք է Սան-Ստեֆանօի և Բերլինի դաշնագիրների զօրութեամբ մտցրնվեն պահանջած վերանորոգութիւնները։

Այն անթիւ հարցերի մէջ, որոնցով պէտք է զբաղվի ,,Մըշակը'' ներկայ տարւայ ընթացքում, այդ կը լինի գլխաւոր հարցերից մինը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ

—

Յունվարի 9

Երէկ, յունվարի 8-ին երեկոյեան մեր քաղաքի դումայի մէջ քաղաքագլխի ընտրութիւն էր։ Երեսուն և չորս ներկայ եղող իրաւասուներից քսանը քուէ տուին նախկին քաղաքագլուխ պ. Գեղամեանցին, եօթը պ. Յովհաննէս Մութաֆեանցին, հինգը պ. Կոնստանտին Մեփիսօվին, իսկ մնացեալ երկու քուէներից մի մի հատ ստացան երկու ուրիշ իրաւասուներ, որոնք և հրաժարվեցան ընտրողական քուէարկութիւնից։ Ի զարմանս բոլոր ներկայ եղողների և իրաւասուների հրաժարվեցաւ և պ. Գեղամեանցը՝ առանց վիճաբանելու մեծամասնութեան խնդրանացը։ Պարոնը բացայայտ ասաց թէ իւր հրաժարվելու պատճառը քաղաքագլխի ռոճկի պակասացնելն է, որը վճռել էր քաղաքային խորհուրդը իր նախընթաց նիստում և թէ ինքը, չը նայելով որ աղքատ անձն է, կարող էր իր ամբողջ տարեկան ռոճկի կէսը նուիրել դումայի գանձին, բայց ոչ երբէք տանել այն անպատուութիւնը, որով բարեհաճել էին իրաւասուք պատուել նորընտիր քաղաքագլխին։—Եղան առաջարկողներ վերաքննել դումայի նախահաշիւը և ուղղել այն սխալը, որով Կռիլօվի «тришкинъ кафтанъ»-ի պէս դուման կարկատաններ էր ուզում ձգել քաղաքային պարտքերի պատառուածքների վրա, պակասացնելով որ և է 500 րուբլի չնչին գումար քաղաքագլխի ռոճկից, առանց հաշւելու՝ թէ դորանով զրկվում է ընտրելագոյն և արժանաւոր քաղաքագլխից։ Իսկ թէ պարոն Գեղամեանցը արժանաւոր է քաղաքագլխութեան՝ այդ ապացուցանում են մեծամասնութեան 20 քուէն։

Քուէարկվեցան վերջապէս պ. Յ. Մութաֆեանցը և պ. Մեփիսօվը, որոնցից ստացան 18 ճերմակ և 15 սև առաջինը, 23 սև և 10 ճերմակ վերջինը։ Ուրեմն սևացաւ պ. Մեփիսօվը և ընտրվեցաւ պ. Մութաֆեանը երկու քուէով, որովհետև եթէ միայն 16 ճերմակ ստանար կը սևանար։ Ըստ օրէնքի թելադրութեան քաղաքագլխի ընտրութիւնը պէտք է լինէր փոխանորդ քաղաքագլխի –անդամի ընտրութեան հետ միասին, որ և չեղաւ, թերևս այդ մասին գանգատողներ լինեն նահանգապետին։

Նորընտիր քաղաքագլուխ պ. Յ. Մութաֆեանը երիտասարդ է և անծանօթ հասարակութեանը. տայ Աստուած, որ լաւ եօլայ գնայ մեր աղքատ, բայց ինքնաճանաչ հասարակութեանը հետ, որի մէջ էր կայանում նախկին քաղաքագլխի բոլոր արժանաւորութիւնները։ Գեղամեանցը ճանաչում է և լաւ է ճանաչում ժողովրդին։ Նոր քաղաքագլուխը կը հասկանայ անշուշտ, որ քաղաքագլուխը հասարակութեան և ոչ թէ մի քանի աղաների համար է, թէև այդ վերջինների քուէով ընտրված լինի ինքը։ Ցանկանում ենք կատարեալ յաջողութիւն։

Լաւ է, որ վիճակաւորի ընտրութիւնն էլ չէ նորոգվում մի քանի տարին անգամ, ապա թէ ոչ մեր քաղաքի սրբազանը այս տարի առանց այլ և այլութեան կը սևանար։ Աստուած յաջողութիւն տայ սրբազանի էլ Աբասթումանի մէջ արած փառաւոր շինութիւններին, թէև ինքը մեր ուսումնարանների չէմքից ոտքը ներս չէ դնում ամենևին և այնպէս է նայում ուսումնարաններին, ինչպէս մոլեռանդ պարսիկը խոզի մսին։

Ցաւս կայ, որ չունով մի պարահանդէս տրուի Ախալցխայում յօգուտ վանի սովատանջների։

Ախալցխայում կարծես աշունք լինի, անձրև է գալիս և ջրերը վազում են փողոցներով։ Կարապետեան ուսումնարանի հնացած շինութիւնը շատ տեղերից կաթում է, ուսուցիչները լրիւ չեն ստանում իրենց ռոճիկը, մինչդեռ ուսումնարանի ահագին եկամուտները կորչում են չը գիտեմ Թիֆլիսի կոնսիստորիայի, թէ Էջմիածնայ անյատակ հորում։ Մի ղառամեալ աղա, պատուելի սրբազանը, մի քանի դերձակներ և արտաքսված ուսուցիչները կամենում են աճուրդով վերցնել բոլոր ուսումնարանների կառավարելը և արդէն ներկայացրել են վեհափառին նախահաշիւ, փոքր ծախսերով։ Ամսական 5, 10, 15 և 20 րուբլիանոց ուսուցիչներ են կամենում ձեռք բերել։

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ռուսաստանի փօստը դարձեալ չէ ստացվել։ Մնում ենք կտրված լուսաւորված աշխարհից։

—

Այսօր, յունվարի 15-ին լինելու է Արծրունու թատրոնում մի կօնցէրտ բարեգործական նպատակով, որին մասնակցելու են Թիֆլիսի ռուսաց օպէրայի գրեթէ բոլոր երգչուհիները և երգիչները։

—

Վրաց թատրօնը առաջ է գնում աջող կերպով և շարունակում է իր ներկայացումները Արծրունու թատրօնում։ Նորերումս վրաց խումբը տուեց տիկին Սափարօվի բենեֆիսին «Ժօսէֆ» պիէսան, թարգմանութիւն ֆրանսերէնից։ Թատրօնը լի էր։ Տիկին Սափարօվա և պ. Կիպիանի աննման էին իրանց դերերում։

—

Մի պարոն Յ. Ն. խնդրում է մեզ յայտնել հետևեալը։ «Պատիւ ունեմ յայտնելու հայ հասարակութեանը, որ ես արդէն ձեռնարկել եմ թարգմանել հայերէն լեզուով Վիկտոր Հիւգօի ողբերգութիւնը «Լուկրէցիա Բօրջիա»։

—

ԶԱՔԱԹԱԼԻՑ մեզ գրում են թէ արդէն լրանում է երկու ամիս, որ Զաքաթալը ձիւնի երեսը չէ տեսնում, եղանակը այնպէս տաք է, որ կարծես գարնան օրեր լինեն։ Դեռ մի ամիս սրանից առաջ դաշտերում մանուշակն էր երևացել։

—

Մեզ գրում են ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ որ այս տարի քաղաքային դէպուտատի և ձայնաւորների ընտրութիւնը բաւական աջողակ կերպով է կատարված։ Ալէքսանդրապօլցիները մեծ յոյս ունեն նոր ընտրվածների արդիւնաւոր գործունէութեան վրա։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ГОЛОСЪ» ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

„Голосъ“ լրագրին գրում են Մուշից անցեալ դեկտեմբերի 14-ից հետևեալը։ Երեք տարուց աւելի է, որ ես գտնվում եմ Անատօլիայի մէջ և այդ ժամանակամիջոցի ընթացքում ես շատ անգամ այցելել եմ և երկար ժամանակներով մնացել եմ Էրզրումի, Մուշի, Վանի և Թիւրքաց Հայաստանի նշանաւոր այլ կէտերի մէջ։ Գիտենալով, որ ռուս մամուլը հետաքրքրված է հայկական խնդրով և միջոց ունենալով ստուգել Թիւրքաց վարչութեան յարաբերութիւնը դէպի այդ խնդիրը, կաշխատեմ նկարագրել ձեզ, թէ մինչև որ աստիճան Թիւրքաց կառավարութիւնը արհամարհում է Բերլինի դաշնագրի 61-դ յօդուածը։

Ես ոչինչ չեմ ասի ամենքին յայտնի այն փաստի մասին, որ Բ. Դռնից Հայաստան ուղարկված վերանորոգութիւնների մասնաժողովները ոչ մի իրական գործ չը կատարեցին. այդ հանգամանքը վաղուց յայտնի է պաշտօնական և մասնաւոր աղբիւրներից։ Աւելորդ եմ համարում խօսել Բեկեր-փաշայի վերանորոգական յանձնարարութիւնների մասին, որոնք ծիծաղելի հետևանքներ ունեցան։ Մի խօսքով հրաժարվում եմ նկարագրել Թիւրքաց զանազան մասնաժողովների և բեկերների գործունէութիւնը, որոնք անկարող են որ և է օգնութիւն հասցնել այստեղի ազգաբնակութեանը և որոնք ուղարկվում են Հայաստան Բ. Դրան խաբական նպատակները քօղարկելու համար (այդ նպատակները ներքևը կը մեկնվեն), ես կը հաղորդեմ փաստեր, որոնք որոշ նկարագրում են Թիւրքաց հայերի անտանելի և ծանր դրութիւնը։

Անցեալ տարի Մուշի մէջ կալանաւորվեցաւ յայտնի քիւրդ-աւազակ Իբօ, որ մեղադրվում էր անհամար ծանր քրէական յանցանքների մէջ։ Էրզրումի բանտը տեղափոխված և յետոյ աքսորանքին դատապարտված Իբօն փախաւ բանտից, հէնց որ

թամրաքուից պատրաստված ղէյլանով։ Չը նայելով այն բոլոր շողոքորթական խօսքերին, չը նայելով այն բոլոր մեծարանքին, որ խանը ցոյց էր տալիս հայոց իշխանին, նա դարձեալ իրան խաբված էր համարում, ընդունելով իշխանի բերած ընծաները և զրկվելով մէլիք Վըրթանէսի գանձից։ Այդ ինչ յիմարութիւն էր, որ նա ընդունեց իր կնոջ առաջարկութիւնը, մինթէ կնոջ խօսքին կարելի էր հաւատալ, մինթէ առաջին կինը չէր, որ խաբելով իր տղամարդին, զրկեց նրան դրախտի փառքից։ Այսպէս էր մտածում նա և տարուբերվում էր զանազան չարանենգ խորհուրդների մէջ, բայց չը գիտէր ինչ կերպով յագեցնել իր ագահութեան կրքերը։

Խանը այն տեսակ մարդիկներից չէր, որ շնորհակալ է լինում ստացածովը. այս պատճառով Թորոս իշխանի հարուստ ընծաները ոչ միայն չը բաւականացրին նրան, այլ ձգեցին խիստ խորին կասկածանքի մէջ,—արդեօք այդ մարդը, որ այսքան կարողացաւ տալ ինձ, ուրեմն որքան պէտք է պահած լինի իր համար։ Նա տխուր էր, որ շատ ստացաւ, որովհետև այդ շատը ապացոյց էր ուրիշ շատերի, որ պէտք չէր թող տալ մի հայ մարդու մօտ։

Շերբէթի խմելուց յետոյ մանկլաւիկները ձեռք լուանալու ջուր բերեցին, և կամենում էին ճաշի սեղանը պատրաստել։

—Ես մի պատառ հաց անգամ բերանս դնել կարող չեմ, մինչև գերիներին բանտից դուրս եկած և իմ մարդիկներին յանձնված չը տեսնեմ, ասաց Թորոս իշխանը փոքր ինչ սառը կերպով։

—Ինչու էք շտապում, պատասխանեց նրան խանը ծիծաղելով,—դեռ ես ճաշ անուշ արէք, հանգստացէք, այնուհետև, երեկոյեան զովի ժամանակ, երբ գնալու կը լինէք, գերիներին ձեզ հետ կը տանէք։

Բայց պարսկական ճաշը. հնդկական անուշահոտութիւններով, իսկ յաճախ թոյներով համեմված ճաշը. Թորոս իշխանին շատ չէր գրաւում։ Նա իսկապէս ախորժակ չունէր մի բան ուտելու, թէև ճանապարհից էր եկած, թէև ոչինչ չէր կերած։ Գերիների վիճակը սաստիկ տանջում էր նրա առաքինի և սիրող սիրտը։ Նա ցանկանում էր շուտով տեսնել նրանց, տեսնել, թէ որն է մեռել, և որը կենդանի մնացել։ Բայց խանը չէր կամենում, որ իշխանը գերիներին նոյն ցաւալի դրութեան մէջ տեսնէ, որպէս պահել էր նրանց. այս պատճառով իր մանկլաւիկներից մէկի միջոցով ծածուկ պատուէր տուեց բանտապետին, որ նրանց դուրս բերէ բանտից, շղթաները արձակէ, և կեղտոտութեան մէջ ապականված այդ թշուառներին փոքր ինչ մաքրել տայ։

Այդ միջոցին երկու մէլիքների վրանը մտաւ խանի սպասաւորներից մէկը, որին կաշառել էին լրտեսելու, թէ ինչ վախճան կունենայ Թորոս իշխանի այցելութիւնը։

—Ի՞նչ լուր բերեցիր, հարցրեց նրանից մէլիք Ֆրանգիւլը։

Սպասաւորը պատմեց, թէ խանը սիրով ընդունեց իշխանին, և շնորհակալ եղաւ նրա բերած «փիշքէշների» համար, և հրամայեց բանտից դուրս բերել գերիներին և յանձնել իշխանի մարդիկներին։

Սպասաւորի իւրաքանչիւր խօսքը նետի նման ծակում էր երկու մէլիքների սրտերը։ Նրանք դժուարանում էին հաւատալ, թէ խանը կարող էր այսպէս հեշտութեամբ իր միտքը փոխել, թէ նա այնքան կը յիմարանար, որ չէր հասկանայ իր սեպհական շահերը, և չէր կատարի այն բոլոր օգտաւէտ խորհուրդները, որ նրա հաւատարիմ մէլիքները հաղորդեցին նրան։ Ուրեմն դարձեալ խորտակվեցաւ այն մեծ որոգայթը, որի մեքենայութեան վրա այնքան շատ աշխատել էին այդ երկու մարդիկը, դարձեալ նրանց ջանքերը իզուր անցան։ Բայց խանի տրամադրութեան անակնկալ փոփոխութիւնը առանց մի նշանաւոր պատճառի չէր լինելու, և այդ պատճառը գտնենալը աւելի հետաքրքրում էր մէլիք Գալիթին։

—Դու այն ասա, կաֆար, հարցրեց նա սպասաւորից,—դեռ Թորոս իշխանը չեկած, ո՞վ տեսնվեցաւ խանի հետ։

—Հարեմից մի կին եկաւ խանի վրանը, և նրա հետ առանձնացած գաղտնարանում, երկար խօսում էին, պատասխանեց սպասաւորը։—Ծերունի ներքինապետը, սատանայի նման կանգնած էր գաղտնարանի մուտքի մօտ և ոչ ոք համարձակութիւն չունէր մօտենալու, դրա համար ես ոչինչ լսել չը կարողացայ։

Մէլիք Գալիթը հասկացաւ բոլորը, դա անիծված Սիւրին պիտի լինէր, որ այս անգամ ևս խոչընդոտ դրեց հօր ձեռնարկութեան առջև, որ այս անգամ ևս ոչնչացրեց նրա բոլոր յոյսերը։ Կատաղութիւնը, վրէժխնդրութիւնը իր ամբողջ դժոխային վրդովմունքով լցրին թշուառ հօր սիրտը։ Նա այնքան մեծ ակնկալութիւններ ունէր իր աղջկանից, նա հաւատացած էր, որ Սիւրին կը լինի մի լաւ միջնորդ, մի լաւ բարեխօս իր և խանի մէջ, և կաշխատէ կատարել հօր բոլոր ցանկութիւնները. իսկ այժմ հակառակն էր տեսնում։ Խաբված յոյսը աւելի զայրացնում էր նրան։ Նրան յայտնի էին բոլոր պատճառները, թէ ինչու Սիւրին այսպէս էր վարվում։ Նա ծախեց իր աղջկան, վաճառեց նրան փառք և իշխանութիւն ստանալու համար։ Նա խլեց նրան քրիստոնէական ընտանիքից և ձգեց մահմետական հարեմի ապականութեան մէջ և, որ ամենագըլխաւորն է, նա զրկեց աղջկան իր սիրած տղամարդից... որը այժմ գտնվում էր մի և նոյն գերիների թւում... և որի շղթաները կամենում էին աւելի ծանրացնել, և եթէ հնար կը լինէր, նրա կեանքին մահ նիւթել... Անգութ, անողորմ փառասէրը կարծում էր, թէ կարող կը լինի խեղդել բնութեան ձայնը իր սիրող դստեր մէջ, կարծում էր, թէ պարսկական փակված հարեմի խուլութեան մէջ բոլորը կը մոռանայ նա, ինչ որ առաջ այնքան թանգագին, այնքան մօտ էր նրա սրտին։ Նա չէր կարծում, թէ հայ ընտանիքի սնուցած դստեր մէջ կարող է լինել այս աստիճան կամքի և բնաւորութեան հաստատութիւն։ Նա չէր մտածում, որ Սիւրիի այժմեան կեանքի պայմանները կարող էին նրան աւելի խելամուտ դարձնել և աւելի ջերմ կերպով բորբոքել նրա սրտում կորցրած տղամարդի սէրը։

Մէլիք Ֆրանգիւլի արծուի տեսութիւնից անյայտ չը մնաց իր գործակցի խռովութիւնը։ Նա տեսաւ, թէ որպէս այդ սառնասիրտ և անագորոյն մարդը շփոթութեան մէջ ընկաւ, երբ լսեց սպասաւորի բերած համբաւը։ Բայց ինքը չէր հաւատում, որ խանը փոխած լինի իր միտքը, նա աւելի հաւանական էր համարում, որ խանը կընդունէ Թորոսի բերած ընծաները. կը խոստանայ վերադարձնել գերիներին, իսկ յետոյ կը հրամայէ նրան բանտարկել, և կը պահանջէ նրանից մէլիք Վըրթանէսի գանձերը։ Ի՞նչ կարող են անել իշխանի բերած երկու հարիւր ձիաւորները և քսան ու հինգ թիկնապահները, որոնց առջև կանգնած են նոյն թւով զինված պարսիկներ։ Շատ-շատ հայերի և պարսիկների մէջ կռիւ կընկնի, մարդիկ կը սպանվեն, բայց դարձեալ Թորոսը կը մնայ խանի ձեռքում։

—Դու հաստատ գիտես, որ խանը հրամայեց գերիներին յանձնել Թորոսի մարդկանց ձեռքը, հարցրեց նա սպասաւորից, չը նայելով, որ նա արդէն հաղորդել էր այդ տեղեկութիւնը։

—Ինչպէս չը գիտեմ, պատասխանեց սպասաւորը գործագէտ մարդու եղանակով,—ես իմ ա-

Կ. Պօլսից ստացվեցաւ այդ դատավճռի կատարման հրամանը։ Ոչ ոք չը մտածեց քննել, թէ ի՞նչպէս կատարվեցաւ այդ յանցաւորի փախուստը և արդեօք նա ունէ՞ր համախոհներ։ Այդպիսով յիշեալ աւազակը ապրում է Մուշի սանջակի մէջ, շարունակում է իր արհեստը և ոչ ոք նրան անհանգիստ չէ անում։ Տեղական նահանգապետը այդ աւազակին կալանաւորելու փոխարէն այստեղի նահանգական դատարանի նախագահի և պրօկուրօրի միջնորդութեամբ նրա հետ բանակցութիւններ սկսեց։ Նրանք աւազակին տեսութիւն նշանակեցին Սուրբ Կարապետի երեւելի վանքի մօտ։ Թէպէտ նահանգապետի պատգամաւորները համոզում էին իրօքին կամաւորապէս անձնատուր լինել իշխանութեանը, բայց նա մերժեց նրանց առաջարկութիւնը և վերջ դրեց վարչութեան հոգսերին նրան կալանաւորելու մասին։ Ազգաբնակութիւնը, տեսնելով վարչութեան վերոյիշեալ յարաբերութիւնը աւազակի հետ և այդ անփոյթ բանակցութիւնները, համոզված է, որ իշխանութիւնը խրախուսում է աւազակին, որովհետև վարչութիւնը այդ աւազակին հեշտութեամբ կարող էր կալանաւորել։ Նոյն վարչութիւնը ներողամտութեամբ նայում է Մահմեդ-Ալի և քիւրդ այլ աւազակների վրա, թէպէտ հայերը իրաւացի կերպով անդադար նրանց վրա գանգատվում են։ Այդ բաւական չէ. Միրզա-բէկ քիւրդը, որ մեղադրված է քրեական շատ յանցանքների մէջ և այրել է Նորք գիւղը, Եօյիւտի կայմակամ է նշանակված։

Թիւրքաց վարչութեան այդ ընթացքին մասնաւոր բնաւորութիւն չէ կարելի տալ, որովհետև նա ամբողջ Թիւրքաց Հայաստանի մէջ այդպէս է գործում։ Ամէն տեղ վարչութիւնը հովանաւորում է քիւրդերին, աշխատելով մի և նոյն ժամանակ ճնշել Անատոլիայի քրիստոնեայ տարրը։ Հայերին սպանում են, հայոց գիւղը այրում կամ կողոպտում են, իսկ Թիւրքաց իշխանութիւնը անտարբերութեամբ է նայում այդ խրոխտութիւնների վրա, չը ցանկանալով կատարել իր պարտաւորութիւնը, գտնել մեղաւորներին և նրանց դատաստանի ենթարկել։ Բայց ինչպիսի ահագին աղմուկ է բարձրացնում քրիստոնեայի գործած փոքրիկ յանցանքը մահմետականի դէմ։ Բազմաթիւ օրինակներից մէկը կը պատմեմ, որ նորերումս պատահեցաւ Ալվարինջ գիւղի մէջ, Մուշի մօտ, որ նկարագրում է Թիւրքերի ֆանատիկոս վարմունքը հայերի հետ, նոյնպէս և այն միջոցները, որոնց գործադրում է տեղական վարչութիւնը քրիստոնեաների վերաբերութեամբ։

Հոկտեմբերի 25-ին, գիշերը Թիւրք մայօր Հուսէյն-աղա իր ընտանիքով հասաւ Ալվարինջ գիւղը։ Այս օֆիցերի և նրա որդու շնորհիւ կռիւ պատահեցաւ նրանց և գիւղի մի քանի բնակիչների մէջ։ Երբ Հուսէյն-աղա րէվօլվեր ձեռք առաւ, իսկ նրա որդին մերկացրեց իր դաշոյնը, գիւղացիները, փայտերով պաշտպանվելով, ծեծեցին յիշեալ օֆիցերներին։ Հէնց որ (կէս գիշերին) այդ լուրը հասաւ Մուշ, տեղական նահանգապետ, Մահմեդ-Ալի-փաշա, նահանգական դատարանի պրօկուրօրի և 50 զապտիաների ուղեկցութեամբ, եկաւ Ալվարինջ։ Այստեղ յայտնի ֆանատիկոս նահանգապետը հրամայում էր իր զօրքերին աւերել ամբողջ գիւղը։ Ամենաաններելի, փողոցային բառերով յիշոցներ տալով, Մահմեդ-փաշան բղաւում էր. „սուինահարեցէք, գեաուրներին, որ նրանցից ոչ մէկը կենդանի չը մնայ“։ Դրանից յետոյ փաշան հրամայեց կալանաւորել 22 գիւղացիների, թէպէտ պրօկուրօրը բողոքեց այդ կարգադրութեան դէմ և յայտնեց, որ կռուին միայն չորս գիւղացիներ են մասնակցել։ Այսպիսով նահանգապետից ոգևորված սուվարիները և զապտիաները ամբողջ գիշեր անկարգութիւններ էին անում Ալվարինջի մէջ։

Դրա հետևանքները շատ տխուր էին. մի ջահել կին, ծեծվելուց յետոյ, վիժեց երեխայի, մի ուրիշ ջահել կին, որ բռնաբարված էր, մեռաւ այդ անցքից երկու շաբաթ յետոյ, նոյն իսկ իր մարդու գալու օրը, որ Թիֆլիս աշխատանքի էր գնացել։ Աւելորդ է ասել, որ Ալվարինջի բոլոր կանայք, տղամարդկերանց մասին չեմ էլ խօսում, սաստիկ ծեծվեցան և նրանցից շատերը բռնաբարվեցան։ Տղամարդկերանցից ամենից շատ վնասվեցաւ յիշեալ գիւղի ժամկոչը, որին բռնադատեցին նոյն զինուորները։ Այդ ժամկոչը մերձ ի մահ հիւանդ է։ Բացի այդ Մահմեդ-Ալի-փաշա իր ձեռքով անողորմաբար ծեծեց մի պառաւ կնոջ, որ աղաչում էր ազատել իր կալանաւորված որդուն։

Փաստերը իրանք ապացոյցներ են։ Բաշիբոզուկ-նահանգապետի վերև նկարագրված ապօրինի և բարբարոս վարմունքը բաւական լոյս է գցում Բ. Դրան նպատակի վրա՝ վերջնականապէս ոչնչացնել քրիստոնեաներին։ Թիւրքաց իշխանութեան բոլոր գործողութիւններից ակներև երևում է, թէ Բ. Դուռը ինչպիսի ֆանատիկոսութեամբ և յաջողաբար կատարում է իր պրօգրամը վերև յիշված նպատակին հասնելու համար։

Բոլոր ահա սրանք են հայերին խոստացած վերանորոգութիւնները, ահա սրանք են մեծ պետութիւնների պաշտպանութեան հետևանքները։ Նոյն իսկ հայկական խնդրի ծագման պատճառով զայրացած և վախենալով, որ այդ հարցը սըպառնող բնաւորութիւն չը ստանայ, Բ. Դուռը շտապում է ապացուցանել հայերին, որ նրանց կողմից Եւրօպային դիմելը նրանց համար շատ վտանգաւոր է։

ԹԻՒՐՔԻԱ

„Բէյրութի ընկերութեանը» հեռագրում են Կ. Պօլսից դեկտեմբերի 28-ից։ Հիւսիսային Ալբանիայի մէջ անկարգութիւններ են տիրում, որովհետև զինուորագրութեանը ենթարկված անձինք չեն հաւաքվում հրաւէրի համեմատ։ Նոյնպէս են վարվում և պահեստի զօրքերը։ Ալբանացիները հրաժարեցին և փոխեցին Թիւրք աստիճանաւորներին Պրիզրենդի, Իսկուբի և Իպեկի մէջ։ Վանի բրիտանական փոխ-հիւպատոսը Կ. Պօլսի անգլիական դեսպանին մի զեկուցում ուղարկեց, որից երևում է, թէ Հայաստանի մէջ նոր նահանգների կազմելը չափազանց վշտացրեց հայերին, մանաւանդ որ այդ նահանգները այնպէս են բաժանված, որ մեծամասնութիւնը մահմետականներն են կազմում։ Զեկուցման մէջ ասված է, որ եւրօպական հսկողութիւնը անհրաժեշտ է Հայաստանի մէջ վերանորոգութիւններ մտցնելու համար։ Ալէկօ-փաշան յետ առաւ իր հրաժարականը, որի ընդունելը օտար դեսպանները խորհուրդ չէին տալիս սուլթանին։ Մուֆիզ-փաշա հասաւ պարսկական սահմանները մի յանձնարարութեամբ քիւրդերի առաջնորդ Շէյխ Իբադուլլահի մօտ։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 13 յունվարի։ Լեւվի գլխաւոր-նահանգապետ Չերտկօվ արձակված է պաշտօնից և նշանակված է Պետական խորհրդի անդամ։ Նրա պաշտօնը յանձնված է Օդեսայի գլխաւոր-նահանգապետ Դրենտելնին։ Դրենտելնի տեղ նշանակված է Խարկօվի գլխաւոր-նահանգապետ իշխան Դոնդուկով—Կօրսակով։ Խարկօվի գլխաւոր-նահանգապետ նշանակված է իշխան Սվեատոպօլկ Միրսկի։ Պետերբուրգի նահանգի գվարդիայի շտաբի հրամանատար իշխան Իմերետինսկու տեղ նշանակված է գեներալ Ֆօն-Լօզենբախ։ Միջին Դաղստանի զինուորական կառավարչի պաշտօնակատար իշխան Օրբելիանու գեներալ-մայօրի աստիճան է տուած։

ԼՕՆԴՕՆ, 13 յունվարի։ Գլադստոն հիւանդ է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 13 յունվարի։ Պետական բանկի $5^{0}/_{0}$ տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 95 ր. 25 կ., երկրորդ 93 ր. 25 կ., երրորդ 93 ր. 50 կ., չորրորդ 93 ր. 65 կ., Ներքին $5^{0}/_{0}$ առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 220 ր. 75 կ., երկրորդ 219 ր. 75 կ, արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը 91 ր. 87 կ., երկրորդ 91 ր. 87 կ., երրորդ 91 ր. 87 կ., ոսկի 7 ր. 78 կ.։ Ռուսաց 1 ռուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 25 պէնս, Ամստերդամի վրա $126^{1}/_{3}$ պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 213 մարկ, Փարիզի վրա 264 ֆր. 25 սանտիմ։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

կանչով լսեցի և իմ աչքով տեսայ, երբ բանտապետը խանից հրաման ստանալով, գնաց, բաց արեց բանտի դռները և պատուիրեց իր սպասաւորներին մաքրել գերիներին, որ իշխանը նրանց այնպէս կեղտոտ չը տեսնէ։

Սպասաւորը կրկին հեռացաւ, պատուէր ստանալով երկու մէլիքներից, եթէ մի նոր փոփոխութիւն կամ մի նոր դէպք կը պատահէ՝ շուտով իմացում տալ նրանց։

Սպասաւորի հեռանալուց յետոյ երկու մէլիքները, կայծակնահար եղած մարդու նման, երկար մնացին մի սոսկալի շփոթութեան մէջ։ Նրանցից ամէն մէկը խօսք չէր գտնում իր սրտի ցաւը և վրդովմունքը արտայայտելու։ Մէլիք Ֆրանգիւլը մինչև այսօր յոյս էր դրած մէլիք Դաւիթի խորամանկութեան և բազմափորձութեան վրա։ Նա հաւատացած էր, որ այդ բանսարկուն իր ազդեցութեան տէր դստեր միջնորդութեամբ ամեն ինչ կարգի կը դնէ. իսկ այժմ մի խուլ զգացմունք նրան համոզում էր, թէ Սիւրին խիստ անշնորհակալ գործիք է հօր ձեռքում, թէ հայրը այնքան ազդեցութիւն չունի նրա վրա, որքան ինքը աշխատում է ցոյց տալ, և վերջապէս Սիւրին հակառակ է գնում հօր ձեռնարկութիւններին։ Այդ կարծիքների մէջ աւելի համոզվեցաւ նա սպասաւորի այն խօսքով, որով յայտնեց, թէ Թորոս իշխանի գալուց առաջ, հարեմի կիներից մէկը վրանի գաղտնարանում տեսնվեցաւ խանի հետ։ Ո՞վ կարող էր լինել այդ կինը, եթէ ոչ Սիւրին. և կիներից որին կարող էր հետաքրքրել գերիների վիճակը, եթէ ոչ նրան։

—Դուք չէ՞ք կարծում, որ այդ բոլոր գործերը փչացնողը ձեր աղջիկն է, հարցրեց նա մէլիք Դաւիթից։

Թշուառ հօր լեզուն կապվեցաւ, չը գիտէր, թէ ինչ պէտք էր պատասխանել. անակնկալ հարցը սարսափեցրեց նրան։

—Ես չեմ կարծում, պատասխանեց նա րոպէական մտայուզութիւնից յետոյ։

—Ապա ինչով էք բացատրում Սիւրիի խանի հետ տեսնվելը Թորոսի գալուց առաջ։

—Ես առաւօտեան ձեզ պատմեցի, թէ այս գիշեր հարեմի մէջ պատահել է մի անկարգութիւն, կիներից մէկը Սիւրիի քնած ժամանակ կտրել է տուել նրա ծամերը, երևի, այս առիթով դիմել է նա խանին, յայտնելու իր գանգատը։

Թէև մէլիք Դաւիթի բացատրութիւնները հեռու չէին հաւանականութիւնից, այսուամենայնիւ, մէլիք Ֆրանգիւլի սրտում մնաց մի խուլ կասկած դստեր և հօր յարաբերութիւնների մասին, մանաւանդ երբ նա մտաբերեց, որ առաւօտեան Սիւրին մերժել էր հօր այցելութիւնը, պատճառ բռնելով իր տկարութիւնը։ Հարազատ հօրից աւելի ո՞վ կարող էր ընդունել հիւանդ աղջիկը, որ մահմեդականների մէջ ոչ մի ազգական, ոչ մի բարեկամ չունէր։ Եւ ինչ հրաշքով այդ հիւանդը այնպէս շուտ առողջացաւ, որ ըշտապեց բողոքել իր ծամերի կտրվելու մասին։ Այդ բոլորը մէլիք Ֆրանգիւլին թւում էին անլուծանելի հանելուկներ։

Բայց մէլիք Դաւիթի համար ամեն ինչ պարզ էր, թէև նա աշխատում էր խորամանկութեամբ ծածկել։ Նրան յայտնի էր իր դստեր սէրը Գենուազի Շահումեան իշխանների վերջին ժառանգի՝ Ստեփաննոսի հետ, որ այժմ գերիների թւումն էր գտնվում, որին սպանել տալու ամեն միջոցները անցան ապարդիւն..... Նա գիտէր, որ Սիւրին այնքան խելք ու այնքան համարձակութիւն ունէր, որ կարող էր ցրել խանի հրապուրանքը Ստեփաննոսի հօր՝ մէլիք Վրթանէսի առասպելական գանձի մասին։ Եւ վերջապէս, նա բոլորովին բնական էր համարում, որ Սիւրին կաշխատէր յաջողեցնել գերիների ազատութիւնը, որպէս զի նրանց թւում ազատված լինի և իր սիրելին։—Այդ բոլորը ոչնչացնելու, այդ բոլորը խափանելու համար, և Թորոս իշխանին ձեռնունայն, ամօթալի վերադարձնելու համար՝ բաւական էր մի խօսք ասել խանին,—բաւական էր յայտնել նրան, թէ իր պաշտելի Սիւրին խաբում է, դաւաճանում է նրան, թէ նա սիրում է այն գերիներից մէկին, որոնց ազատութեան համար բարեխօսութիւն է անում, թէ նա վաղուց իր սիրտը տուած էր այդ պատանուն, որ կարող է մի ժամանակ ոչ միայն խլել նրա հարեմից կիներից ամենագեղեցկին, այլ տիրանալ և այն գաւառին, որ պատկանում էր նրա հօրը, որը նուաճելու համար խանը գործ դրեց այնքան շատ զոհողութիւններ։ Այդ բոլորը անագորոյն հայրը պատրաստ էր յայտնել խանին։ Նա պատրաստ էր մատնել հարազատ աղջկան։ Բայց ինչ կը լինէր դրա հետևանքը։—Հետևանքը, որպէս պարզ հայելու մէջ, տեսնում էր նենգաւորը. խանը, արդարև, գերիներին դարձեալ կը պահէր իրանց շղթաների մէջ և Թորոս իշխանին դատարկ ճանապարհ կը դնէր. խանը Ստեփաննոսին սպանել կը տար. խանը նրա սիրուհուն՝ Սիւրիին խեղդել կը տար կամ խայտառակութեամբ դուրս կը ձգէր իր հարեմից։ Այդ բոլորը անտարակոյս կանէր խանը։ Բայց ինչ կը շահէր մէլիք Դաւիթը.—ահա այդ հարցը տանջում էր նրան։ Սիւրիի անհաւատարմութիւնը պէտք է պատճառ դառնար նրա հօրը կորցնել իր բոլոր նշանակութիւնը խանի աչքում։ Եթէ այժմ թէ հայ և թէ մահմեդական հասարակութիւնների մէջ համարում և ազդեցութիւն ունէր նա, դրանցով պարտական էր իր աղջկանը, որ խանի առաջին կինն էր։ Բայց երբ Սիւրին այլ ևս չէր լինի, այնուհետև ո՞վ մարդու տեղ կը դնէր տաթեւացի ուրացողին։ Այժմ նրան թէև սրտով չէին յարգում, բայց նրանից վախենում էին, որովհետև խանի նման մի հզօր փեսայ ունէր։ Բայց երբ նրա բոլոր կապերը կը քանդվէին խանի հետ, այնօրից նա կընկնէր, այն օրից նա կը կորցնէր բոլորը։ Թէև Սիւրին ոչ մի ժամանակ չէր օգնել նրա չար նըպատակներին, թէև նա միշտ հակառակել էր հօր եղեռնական դիտաւորութիւններին, բայց այդ գիտէր հայրը միայն, դրսից այլապէս էին նայում գործերի վրա։ Դրսից այնպէս էին կարծում, թէ մէլիք Դաւիթը իր աղջկայ միջնորդութեամբ խանի խելքը, միտքը և սիրտը իր ձեռքումն ունի։ Ի՞նչու չը շահվել միամիտների այդ երևակայական կարծիքից. ի՞նչու իր ձեռքով ոչնչացնել իր բախտը....

Խարէութեան սովորութիւնը զսպեց չարագործին հարազատ աղջկան մատնելու ցանկութիւնից, ոչ թէ նրա կեանքը և պատիւը խնայելու մտքով, այլ իր կարծիքական բարեկամութիւնը խանի ընտանիքի հետ պահպանելու համար։

—Այդ պարսիկների խօսքերին ամենևին հաւատալ չէ կարելի, ասաց մէլիք Ֆրանգիւլը տրտմութեամբ, ընդհատելով իրանց մէջ տիրող լռութիւնը։

—Պարսիկները մեղաւոր չեն, պատասխանեց մէլիք Դաւիթը սառնութեամբ,—մեղաւորը մենք ենք, որ չը գիտենք իր ժամանակին ցանել, որ կարողանանք նոյնպէս իր ժամանակին պտուղ ստանալ։ Սուտ չէ ասած, թէ «հայի վերջին խելքն է գովելի», որովհետև գործի սկզբում նա խելք չունի։ Այսպէս էլ վարվեցանք մենք։ Թորոս իշխանը առաջուց իր պատուիրակների ձեռքով ամեն ինչ խօսում է, ամեն պայմաններ վերջացնում է խանի հետ, իսկ մենք յետոյ ենք իմանում, և յետոյ ենք աշխատում նրա արդէն եփած ապուրի մէջ սառն ջուր խառնել։ Այսպիսի յիմարութիւնները խիստ սակաւ անգամ են յաջողութիւն գտնում։

(Կը շարունակվի)